

*Peter Widell og Mette Kunøe (udg.):
9. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog
Århus 2002*

ETNOLEKT I ÅRHUS VEST – MORFOLOGISKE, SYNTAKTISKE OG PRAGMATISKE TRÆK

Mette Vedsgaard Christensen (Aarhus Universitet)

1. Baggrund

Etnolekt er en fælles betegnelse for de varianter af talesproget, som fortrinsvis tales af unge med en anden sproglig baggrund end majoritetssprogtalere. Eller rettere sagt: en bredere sproglig baggrund. Begrebet dækker over talere, der dels behersker majoritetssproget – i dette tilfælde dansk – men samtidig i større eller mindre grad også et andet sprog, et sprog, der i Danmark er lavstatusprog, fx tyrkisk, arabisk eller kurdisk. Begrebet etnolekt bruges til at markere, at den udgave af majoritetssproget, der er resultatet af denne sproglige blanding, dels rent konkret bærer etniske spor, altså fx indlån fra de sprog, der tales i hjemmene eller blandt venner med samme baggrund, men også at det er en del af en etnisk diskurs, at sprogbruget sætter begrebet etnicitet i fokus.

Denne artikel præsenterer nogle af de træk, der kendetegner den vestårhusianske etnolekt, som den tales på de data, jeg har optaget i forbindelse med pilotprojektet til ph.d.-projektet “Sprogbrug og sprogvalg blandt unge i multietniske områder i Århus”. Ph.d.-projektet skal kortlægge eventuelle forskelle i talesproget mellem et- og tosprogede samt undersøge denne etnolekts anvendelse og spredning. Artiklen behandler nogle af de træk, som tosprogede anvender anderledes end etsprogede på mine data, og er altså en beskrivelse af nogle af de træk, der indtil videre kendetegner etnolekten hos mine informanter. Artiklen behandler 3 hovedemner: syntaktiske forskelle, morfologiske forskelle samt anvendelsen af trusler og fornærmelser.

Som afslutning vil jeg vise, hvordan en endog overfladisk analyse af samtalekonteksten viser, at de forskellige træk kan siges at tilhøre denne etnolekt, idet de har det tilfælles, at de hos de tosprogede forekommer på bestemte steder i interaktionen, steder, der har det tilfælles, at den normale interaktion synes suspenderet og fokus er på udtryk, sproglig leg og performance, snarere end på indhold, eller at talerens retoriske evner er i fokus som

fx under et skænderi. Så selvom jeg i gennemgangen vil bruge begreber som forsimplinger og sproglige afvigelser, så er det en vigtig pointe, at etnolekten ikke er et udtryk for sproglig utilstrækkelighed – tværtimod. De tosprogedes anvendelse af disse træk viser i stedet, at de er i stand til at veksle mellem flere stilniveauer og plukke fra et bredere repertoire alt efter formålet.

Data er optaget dels på en folkeskole, hvor halvdelen af eleverne er tosprogede, dels i en ungdomsklub, hvor 80% af medlemmerne har en anden etnisk baggrund end dansk. I alt medvirker 22 informanter på optagelserne, heraf er de 14 tosprogede. Så mange som muligt af informanterne er efter optagelserne blevet interviewet, dels for at få forklaringer på ord, jeg ikke forstår, og dels for at afdække de unges eget kendskab til ord fx fra arabisk samt deres holdninger til en talestil med fx mange arabiske indlån.

2. Sproget på båndene

Når jeg i det følgende påstår, at et bestemt sprogligt træk hører til etnolekten, er sammenligningsgrundlaget indtil videre det standardårhusiansk, der er masser af på båndene, og som både de tosprogede og de etsprogede taler. De træk, jeg her trækker frem, er altså træk, de etsprogede informanter aldrig anvender, eller anvender på kvalitativt eller pragmatisk forskellig vis.

2.1 Syntaktiske/morfosyntaktiske afvigelser:

I undersøgelser af etnolekter fra København og Sverige synes det tokønnede genussystem under pres, med en tendens til overforbrug af fælleskøn (Quist 2000; Kotsinas 2000). Denne tendens kan ikke entydigt bekræftes af min datamateriale. Der er kun et eksempel på fejlagtig brug af fælleskøn hos en tosproget informant (kursiv angiver det centrale i uddragene):

(1)

Murad: jeg er *en* heldig svin ikke også?

Til gengæld er der et eksempel på, at en etsproget informant leverer et lignende belæg:

(2)

Sanne: der hvor vi præsenterer os der har du bare *slipsen* (0.4) *slipsen*
den hænger helt dernede

Sanne: *prøv og se din slips*

Min pilotundersøgelse kan altså ikke entydigt bekræfte, at det er et typisk træk ved tosprogedes tale, at der sker et overforbrug af fælleskøn. Til gengæld synes nominalsyntagmerne at afvige fra standarddansk på andre punkter. Følgende uddrag viser nogle af afvigelserne:

- (3)
- 41 Marie¹: det er mig og Bahram vi har en aftale (0.2)
- 42 Dahlia: hvilken aftale må jeg [høre
- 43 Marie: [.hhh =
- 44 Marie: ingenting=
- 45 Bahram: *en meget stor afftale det gør meget ondt* (0.1)
- 46 Marie: [hihihih
- 47 Bahram: *den aftale*
- 48 Dahlia: [må jeg høre
- 49 Marie: [.hhhh
- 50 (0.4)
- 51 Marie: hold op [jeg har fanget dig nede hos mig ti gange
- 52 Bahram: [det er ikke så det er ikke så meget *aftale* det
er mere:::

I linje 52 ville standarddansk have krævet en artikel før “aftale”. Bahrams ytring i linje 45-47 afviger fra standarddansk på flere punkter. Der mangler kongruens mellem pronominet “det” og “den aftale”, som der henvises til, men samtidig er syntagmet “en meget stor aftale” heller ikke normalt dansk. Adjektivet efterlader en upræcighed, er det en omfattende aftale, eller havde adjektivet “vigtig” evt. været mere dækkende. Adjektiver som stor/lille god/dårlig er højfrekvente adjektiver, hvis iboende værdi indeholder en vag kvantitativ sammenligning. Det kvantitative præciseres dog med “meget”, men stadig er netop valget af et kvantitativt adjektiv upræcist her – et kvalitativt adjektiv havde været mere præcist. Bahram viser med disse ytringer, hvad der sker med nominalsyntagmerne under hans behandling: forsimplinger via udeladelse af artikler og anvendelse af vage kvantitative adjektiver. Disse højfrekvente adjektiver er naturligvis også frekvente hos etsprogede informanter. Men hos de etsprogede informanter forekommer de typisk i faste udtryk, der er negative eller positive evalueringer af noget eller nogen, eller nogens handlinger eller ytringer, som fx “det var stort” eller “du er dårlig.

¹ Marie er palæstinenser. Hun valgte selv pseudonymet Marie Jensen, et pæredansk dæknavn til en informant, hvis stil er blandt de mest markante på optagelserne.

Jævnfør forrige afsnits eksempel, hvor Bahram anvendte et kvantitativt adjektiv -”stor” – anvender Marie i næste eksempel i linje 211 ”lille”, hvor adjektivet ”ung” havde været mere dækkende:

(4)

206 Marie: Ja: (0.1) man bliver helt vildt sur så bliver man *gammel* (ligeså

207 stille) hendes mor skal ikke blive sur over noget (0.3) bare vent

208 til hendes lillebror [bliver *ældre*

209 Sally: [jo hun er stresset nok til lillebroren =

210 (=)

211 Marie: [ja ja ja men han er *lille* (.) han er *lille* (0.2) men prøv og tænk

212 på hvis de lavede ballade (0.5) det er noget af det (0.2) fx min mor

213 hun har været i retten med min lillebror (.) prøv og tænk hvor meget

214 hun har ledt der så hun bliver *endnu mere gammel* og bliver *endnu*

215 *mere gammel*

Brugen af modsætningen lille/gammel er her interessant. Marie postulerer i dette uddrag, at mødre ældes af besværlige sønner. Gammel angiver hvor gammel man er i præcise tællelige enheder – år – men her anvender Marie adjektivet som dækkende for en subjektiv æstetisk vurdering af moderens fremtoning, nemlig det, at hun ser sur og gammel ud. En betydning, der ikke ualmindelig på dansk. Det er Maries bøjning af adjektivet, der kalder på en forklaring. I linje 208 behersker hun den uregelmæssige gradbøjning, mens hun i 214 og 215 fejlagtigt bøjer adjektivet med ”mere”. Hvor der ikke er tvivl om, at ”ældre” i linje 208 angiver broderens alder i år, altså hans objektive alder, så angiver ”mere gammel” i linje 214 og 215 i stedet Maries perception af moderens subjektive alder – den alder hun ser ud til at have. De forskellige bøjninger kunne indikere denne betydningsforskel og dermed vise, hvordan en tilsyneladende forsimpelende brug af adjektivernes bøjning alligevel dækker over semantiske forskelle, der gør udtrykket præcist og dækkende. Marie har i linje 206 introduceret gammel i betydningen ”at se gammel ud” og samme adjektiv bøjet i 2. grad, men i betydningen ”at være ældre i år” i linje 208, derfor bibeholder hun indholdsforskellen via de forskellige bøjningsformer sekvensen ud. Hun er ikke dårlig til at bøje adjektiver, hun er meget dygtig til at kommunikere sproglige nuancer.

2.2 Ordstilling

Konstruktionen, hvor et adverbialt led i fundamentfeltet skubber subjektet hen på pladsen efter det finitte verbal, er et punkt, hvor tidligere undersøgelser har vist at tosprogedes tale

typisk adskiller sig fra etsprogedes (Kotsinas 2000; Quist 2000). Mine tosprogede informanter leverer også belæg med eksempler på afvigende ordstilling:

(5)

Abdul: når du bor i Danmark (0.1) du er nødt til at være ligesom en dansker

(6)

Bahram: ellers jeg rykker dit hoved af

Begge talere behersker dog i andre tilfælde dansk ordstilling uden problemer:

(7)

Abdul: *I Århus har jeg boet cirka otte år*

(8)

Bahram: () *hvad fanden sker der her (0.1) så hører jeg de to*
(.) iiiii [sådan gjorde de

Som jeg senere vil påvise ved gennemgangen af variationen af de beskrevne træk, så er de tegn på stilforskel. Men netop ved inversionen er variationen ikke konsekvent, idet der er eksempler på samtalekontekster, hvor omgivelserne indeholder etnolekt-træk, men hvor ordstillingen er korrekt. En nærmere undersøgelse af disse viser dog, at de grammatiske omgivelser også synes at spille en rolle, idet inversionen aldrig glipper efter tidskonjunktionen "så". Det er eksempel 8 et eksempel på. For helt at kunne afgøre, hvilken rolle den manglende inversion spiller i etnolekter, må en nærmere pragmatisk og syntaktisk undersøgelse af belæggene til. Mine data synes at pege på, at inversionen oftere glipper efter en foranstillet ledsætning end efter et enkelt foranstillet adverbialt led.

De tosprogede bygger altså tilsyneladende sætningerne anderledes op i forhold til et-sprogede netop med hensyn til, hvad der placeres i fundamentfeltet, og forskellene betinges dels af samtalekonteksten – om det sagte er en del af en bestemt kode – dels af, hvad der står i konjunktionsfeltet. Fundamentfeltet afgiver information om sætningens interaktionelle og informative rolle, og de tosprogede synes at afstå fra at give denne information til fordel for en pragmatisk information om kodevalg.

3. Morfologiske træk

De mest iørefaldende træk ved de unge tosprogedes sprog er indlånene fra arabisk. Her adskiller deres sprogbrug sig fra de etsprogede unges, idet der aldrig forekommer indlån fra andre sprog end tysk og engelsk i deres sprog. Der er i alt 28 belæg med arabiske indlån og til sammenligning 7 belæg med engelske indlån, mod ingen arabiske indlån hos de etsprogede informanter, der dog viser samme anvendelse af engelske indlån.

Blandt de arabiske indlån er *wallah* topscoreren med 15 belæg, *fuck* står i sine forskellige udformninger til sammenligning for 6 belæg. Men disse indlån er ikke ligeligt fordelt blandt informanterne. Af samtlige 27 arabiske indlån står Marie for de 10. Hun leverer også 6 ud af 8 belæg med *fuck*. Jeg har valgt at kalde de her nævnte arabiske ord for indlån og ikke for kodeskift eller kodemiks. Der er naturligvis også eksempler på, at de unge kodeskifter mellem dansk og arabisk, men da indlånene viser en relativ lille spredning (de 27 belæg fordeler sig på 7 forskellige arabiske ord, ord som er kendt af alle informanterne, inklusive de etsprogede), antager jeg, at disse ord har opnået en vis form for integration i en bestemt variant af dansk, og jeg mener derfor ikke, eksemplerne på disse arabiske ord kan kaldes kodeskift eller kodemiks. Eksemplerne nedenfor viser denne integration i det danske sprog:

(9)

Marie: okay jeg lover det. *hhabibi qalbi* ((oversættelse: min skat hjerte)) jeg siger det aldrig mere ikke også?²

(10)

Abdul: hvems politi er der inde i Libanon ikke lyve

(1.1)

Abdul: er der ikke syrisk politi

Salah: det var der (pause på under 0.2 sekund) ikke mere

Murad: ikke mere *bassa bassa* ((oversættelse: nu er det nok, sig ikke mere))

(11)

Esther: er det- hvem skal s- skal din storebror ind og sidde

Marie: naha

(0.9)

Marie: jeg hå- *inshallah* ((oversættelse: om gud vil)) ikke hihhi

(12)

Int: hvor gammel er du Achmed?

Murad: jeg kan sige hvad dit rigtige navn er jeg sværger *wallah*

² .h = aspiration.

(13)

Murad: jamen det er ham der han ligger den helt op i min røv jo

()

Murad: *jalla* ((oversættelse: kom)) kom (0.7) *jalla* kom

(0.4)

Mikkel: jeg havde været der allerede

Indlånene kan enten erstatte (eksempel 9, 10 og 11), eller fordoble danske elementer (eksempel 12 og 13).³ Som nævnt står Marie for en stor del af belæggene, og derfor er der grund til at se nærmere på netop hendes brug af arabiske indlån. I længere passager, hvor hun samtaler med pigerne, er der et fuldstændigt fravær af arabiske indlån, de forekommer i stedet, når Bahram er en del af samtalen. Det kunne forklares med, at Bahram er arabisktalende i modsætning til pigerne omkring bordet, men det er ikke forklaring nok, dels fordi pigerne under det retrospektive interview viser, at de kender betydningen af ordene, ligesom de klart kan forklare, hvilken stil disse ord er et udtryk for, men det tilbagevises også af, at en af disse ikke-arabisk talende piger faktisk leverer et enkelt af de arabiske indlån. Maries brug af de arabiske indlån viser snarere, at brugen af disse ord har en bestemt pragmatisk og symbolsk betydning. Med Marie som en markant undtagelse er anvendelsen af de arabiske indlån et maskulint fænomen på mine optagelser, noget, der også blev bekræftet af de retrospektive optagelser, hvor alle medvirkende vurderede pigers brug af en talestil med arabiske indlån som grimt, og i særdeleshed grimmere end drenges brug af samme stil. At et sprog med arabiske indlån vurderes negativt ses af følgende uddrag:

(14)

Marie: Bahram ([]) habibi ((oversættelse: min kære))

Bahram: [nej]

Bahram: ne:j (0.3) du taler ordentligt til mi:g

Marie: habibi ae[ini ((oversættelse: min kære øjne))()

[(SMS-lyd fra mobiltelefon)]

Bahram: ikke noget med samleje dig o:g

Maire: nej okay

³ Der forekommer på mine data yderligere to arabiske indlån, der ikke er behandlet i artiklen. Det er *agrash*, der i etnolekten betyder "vogtere" som fx lærere, politi og klubmedarbejdere, det andet er *taieb*, der fx får betydningen "okay".

Marie har kort forinden bedt om lov til at låne Bahrams mobiltelefon, og han svarer nej. Og en af betingelserne for overhovedet at begynde interaktionen synes at være, at Marie taler ordentligt til ham. Han vil ikke høre hendes *fuck dig*, hverken på dansk eller engelsk som hun ellers bruger flittigt, men denne gang er hans kommentarer til hendes sprogbrug foranlediget af det arabiske indlån *habibi*. Der er ikke noget seksuelt anmasende i *habibi* på arabisk, hverken i den første eller den anden version. Det er et harmløst udtryk for at sige “min ven” eller “min kære”. Men integreret i dansk bliver det udtryk for en bestemt stil, en stil Bahram ikke ønsker, at pigen skal anvende, når hun taler til ham. Dette eksempel viser, hvad informanterne sagde under de retrospektive interviews, nemlig at en talestil med mange arabiske indlån er “grimt sprog”, de sejes sprog, et gadesprog, som sender bestemte signaler, og som især bliver vurderet negativt, hvis det tales af piger. At der er forskel på normerne for drenge og pigesprog viser næste eksempel, hvor Marie citerer Bahram for, hvad han vil gøre ved hende, hvis hun ikke kan tale ordentligt, og der er vel at mærke intet sarkastisk eller ironisk over hendes citat i linje 81:

(15)

76 Marie: fra nu af skal jeg snakke pænt til ham (jeg) plejer altid og

77 bande så[*dan fuck dig og alt det der*]

78 Esther: [hallo hallo Dahlia]

79 Marie: så han er bare blevet træt [af det]

80 Esther: [Dahlia:::]

81 Marie: nej nu skal du kraftedme snakke pænt [til mig eller jeg slår dig]

4. Trusler og fornærmelser

Fornærmelser skal normalt returneres, selve meningen med en fornærmelse kan være at få en ping-pong i gang med modstanderen. Det er aldrig tilfældet på mine optagelser, på trods af mange eksempler på trusler og fornærmelser. Nogle gange bliver de ligefrem accepteret:

(16)

Murad: Mikkell du er en luder

Mikkell: haha det er jeg nemlig.

Murad: hvad er han så (0.5) han er en ludvig så.

I rituel sounding er fornærmelser pakket ind i en symbolsk distance, således at fokus flyttes væk fra det semantiske indhold i fornærmelserne og til deltagernes retoriske evner

og sproglige fantasi. Eksempel 16 er fra en optagelse, hvor deltagerne spiller computer mod hinanden, et spil, hvor de fra hver sin skærm hver styrer en figur, der skal kæmpe mod den anden. Hermed er en symbolsk distance til stede via de dobbelte deltagerprofiler. Murad er med som sig selv – men også som en figur på Mikkels skærm. Da fokus er vendt mod selve spillet kan fornærmelserne ikke blive kerneaktiviteten, som det er i sounding. Det er Mikkkel, der vinder, og Murads fornærmelser er en ros til Mikkels evner som spiller, derfor accepten af fornærmelserne. Hans accept er ikke sarkastiske svar, der har til formål at lukke sekvensen, men er accept af rosen. Men trusler og fornærmelser optræder i flere kontekster hos de tosprogede informanter:

(17)

318 Marie: det ved jeg ikke hende der hun siger bare vi skal snakke hun
 319 skal vide hvordanø:h (0.3) .hhvordan unge de snakker her i Århus
 320 (0.4)
 321 Marie: hæ: hæhæ .hh wallah ma::nd (0.1)
 322 ?: [biu
 323 ?: [((latter))
 324 Marie: [vi snakker såhån her
 325 ?: [((latter))
 326 Marie: jeg sværger vi boller jer (0.1) Bahram nå undskyld Bahram er til
 327 stede

(18)

477 Bahram: du skal slet ikke sige det der fuck dig mand
 478 Marie: .hhokay okay [okay okay samleje dig
 479 Bahram: [ellers jeg rykker dit hoved af) ((smiling voice))
 480 Marie: [((griner))
 481 Dahlia: [((griner))

Kotsinas forbinder også trusler med etnolekt. hun kalder dem for semantisk tømte oversættelser fra modersmålet (Kotsinas 2000). At det er almindeligt at true på arabisk uden at mene det bogstaveligt, har min arabiske konsulent bekræftet. Disse trusler i eksempel 17 og 18 er nok mere eller mindre semantisk tømte, men de er alligevel et vigtigt træk i de tosprogedes tale. I Eksempel 17 er Marie ved at forklare, hvorfor der ligger en båndoptager på bordet, og fokus kommer derfor på sproget, hvilket afføder en stiliseret parodi på en bestemt talestil indeholdende en trussel. Eksempel 18 er igen et eksempel med sproget som emne, her har Bahram afbrudt Marie med henvisning til hendes dårlige talesprog og truer med at rykke hendes hoved af, hvis hun ikke holder op. Især de sidste to

eksempler viser, hvordan talerne parodierer sig selv, og det med et stort glimt i øjet. Det forekommer der, hvor der er fokus på sprog, leg og performance, snarere end på indhold.

5. Variation

Alle disse ovenfor beskrevne træk hører med til kendetegnene ved den vestårhusianske etnolekt på mine optagelser. Den er altså karakteriseret dels ved syntaktiske/morfosyntaktiske afvigelser fra det århusianske, der også tales på optagelserne, men også ved morfologiske afvigelser via arabiske indlån og de hyppige trusler og fornærmelser. Alle sammen elementer, de etsprogede enten ikke anvender eller anvender anderledes end de tosprogede. Men da ikke alle tosprogede informanter anvender trækkene, og da ingen anvender dem konsekvent, er et overblik over variationen nøglen til at afdække denne etnolekts pragmatiske betydning.

Trækkene forekommer fx når der spilles computer (eksempel 13 og 16), under skænderier (eksempel 5 og 10), når der gives eksempler på stiliseret etnolekt (eksempel 17), hvilket er situationer, hvor den normale samtale er suspenderet: Under computerspillet er det spillet, og ikke samtalen, der er i fokus. Når kommunikationen bliver metasproglig som i eksempel 17, er det talerens kreative sproglige evner, der er i fokus, ligesom under skænderier, hvor den retorisk dygtige får overtaget. Alt dette synes etnolekten at være velegnet til. Etnolekten synes at være specielt velegnet til de momenter, hvor sproglig kreativitet og effektivitet er påkrævet. Etnolekten viser således taleren som en kreativ og kompetent sprogbruger. Etnolektens træk forekommer især i tokønnede samtaler (eksempel 3, 5, 6, 9, 14 og 18). På mine optagelser bruges etnolekten i de tokønnede optagelser – takket være dens maskuline konnotation – til at lege med de sproglige kønsroller og til at overskride dem.

Variationen viser, at etnolekten hører visse situationer til og visse talere – og bestemt ikke andre. På mine optagelser anvender de etsprogede alene etnolekten, når de parodierer tosprogede og deres tale, men aldrig når der faktisk er tosprogede til stede. De anvender ikke alle træk, fx aldrig de arabiske indlån. De etsprogedes parodier fremstiller de tosprogede negativt, som aggressive, via truslerne og fornærmelserne. De anvender altså etnolekten til etnisk stereotypisering.

Etnolekten er på mine optagelser først og fremmest et maskulint fænomen – med Marie som en markant undtagelse, men som en bevidst normbryder. De overfladiske karakteristika af de samtalekontekster, etnolekten anvendes i af de tosprogede, viser, at den forekommer i situationer, hvor den normale interaktion enten momentvis er sat ud af spillet. Fx når kommunikationen er metasproglig, eller fokus er på noget andet, som under computerspillet, og den anvendes parodisk med et selvironisk glimt i øjet. De unges anvendelse af etnolekten viser, at de er bevidste om den som udtryk for en bestemt stil og med nogle bestemte konnotationer af fx maskulinitet og sejhed. Især Marie er et godt eksempel på, hvordan den kreative sprogbruger kan anvende etnolekten effektivt til at opnå noget bestemt – fx reaktion fra en arabisk dreng.

Litteratur

- Ulla-Britt Kotsinas. 2000: Rinkebysvenskan – en dialekt? In: Gunnarsson et al. (red.): *Kontakt, variation och förändring – studier i Stockholmsspråk*. Almqvist & Wiksell International: Stockholm.
- Ben Rampton. 1998: Language crossing and the redefinition of reality. In: Auer (red.): *Code-switching in conversation*. Routledge: London.
- Ben Rampton. 1995: *Crossing – Language and ethnicity among adolescents*. Longman: London.
- Pia Quist. 2000: Ny københavnsk “multietnolekt”. In: *Danske Talesprog*. Bind 1, C.A. Reitzel: København.
- Roger Hewitt. 1986: *White talk black talk*. Cambridge: Cambridge University Press.